

B. Gergely Piroska, Kalotaszeg kereszt- és becenevei

Magyar Névtani Értekezések 1. Bp.–Miskolc, 2005. 323 lap

1. A Névtani Értesítő 28. számában (2006: 266–8) N. FODOR JÁNOSTól már értesülhettünk az örömteli hírről, hogy az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetének Névkutató Munkaközössége új névtudományi sorozatot indított útjára. A Magyar Névtani Értekezések első kötetéül a sorozatszerkesztők jó érzékkel egy már régen várt munkát választottak. B. GERGELY PIROSKA kalotaszegi kereszt- és beceneveket feldolgozó műve méltó folytatása és kiegészítése e tájegység ragadványneveit (1977.) és családneveit (1981.) bemutató korábbi monográfiáinak.

2. A vizsgálat törzsanyagát az előző kettővel egyidejű, 60-as évekbeli gyűjtés képezi. Mivel a szerző akkoriban nem férhetett hozzá az anyakönyvekhez, adatai kizárólag élőnyelvi adatközlésből származnak. Ez a nyilvánvaló hátrányok mellett, melyeket ő maga is felsorol a bevezetőben (kevésbé pontos vagy hiányzó adatok a névöröklésről, kettős keresztnevekről, az anyakönyvezett becenévformákról), jelentős előnyökkel járt: az adatközlőkkel való, az anyakönyveknél közvetlenebb kapcsolat igen nagy bece- és ragadványnévanyagot tárt fel. Ez az anyag a történeti változások megfigyelhetősége érdekében két másik korpusssal egészül ki. Az első SZABÓ T. ATTILÁnak az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában fellelhető, több doboznyi, kéziratos erdélyi névgyűjteményének Kalotaszegre vonatkozó, összeírásokat tartalmazó része (e hatalmas anyag nagyobb hányada már nyomtatásban is olvasható a HAJDÚ MIHÁLY és munkatársai által szerkesztett „Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése” című sorozatban). Ez a XVI–XIX. századról szolgáltat értékes történeti adatokat. A másik anyag ezzel szemben a mai állapotokat világítja meg az 1988–1992 között született (a gyűjtés idején még általános iskolás) korosztály neveinek vizsgálatával.

3. A kötet a 60-as évekbeli törzsanyag feldolgozásával kezdődik. A keresztnevek (9–52) esetében a szerző külön tárgyalja a férfi- és a női neveket. Ahogyan korábbi munkáiban már megszokhattuk, az egész Kalotaszegre vonatkozó adatok után 4 kisebb tájegységre (Felszeg, Alszeg, Kapusmente, Nádamente), majd az egyes településekre lebontva is áttekinti a különböző névtani jelenségeket. A nevek megterheltsége kapcsán megállapítja, hogy Kalotaszegen nem teljesen igazolódik be az a névtudományi megfigyelés, amely szerint az egy keresztnévre jutó személyek számának az alakulása a falu lélekszámának a függvénye. Ennek okaiként a naptári névviselést és a betelepült ipari lakosság névadási szokásainak a vidékre gyakorolt hatását emeli ki (10). Miután felállítja a Kalotaszegen legjellemzőbb nevek gyakorisági sorrendjét, terheltségi csoportokra osztva hasonlítja össze a kisebb tájegységekre és a településekre jellemző névállományt. A területi szempont után az időbeli következik: a szerző névanyagát négy, születés szerint 25 éves időszakaszra osztva figyeli meg a névterhelés, a névdívat, valamint a névállomány mennyiségi változásait és belső szerkezetének alakulását. A két nem neveinek külön vizsgálata után eredményeit összevetve megállapítja, hogy míg a férfinevek abszolút száma és a lakosok számához viszonyított névgazdagsága az egész tájegységen nagyobb, mint a női nevéké, a Nádamentén ez éppen fordítva van (43).

A vizsgálatba a szerző örvendetes módon szociolingvisztikai szempontokat is bevont. Bár – mint megjegyzi – a kalotaszegi lakosság életmódját, vallását és kultúráját tekintve meglehetősen homogén, ezért e szempontok csak korlátozottan voltak érvényesíthetők, az olvasó mégis érdekes

megfigyelésekkel gazdagodhat a hagyománykövetésre (46–8), a vallás befolyásolta névadásra (48–9), a névörökítésre (49–51) és a naptári névadásra (51) vonatkozólag. Mivel ez az alfejezet mindhárom gyűjtés adatait feldolgozza, érdemes lett volna e korszakok egyenkénti bemutatása után, külön fejezetben tárgyalni (még akkor is, ha ez kétségtelenül igen rövidke fejezet lett volna).

A városiasabb és a hagyományosabb települések névanyagának összehasonlításából kiderül, hogy a nagyon megterhelt névcsoportok inkább az utóbbiakra jellemzőek. Igazolódtott továbbá az a feltételezés, hogy a katolikusok körében nagyobb a névválaszték, az egyes nevekre lebontva azonban már csak alig-alig lehet megfigyelni a felekezeti indíttatású névválasztást: a *Márton* a várttal ellentétben éppen a katolikusoknál fordul elő ritkán, az ószövetségi *Áron* és *Izsák* viszont érdekes módon csak náluk jelenik meg (48–9). A névörökítéssel kapcsolatban két megfigyelést emelhetünk ki. Az egyik, hogy a neveknek megvolt a kötelező sorrendjük, vagyis a hagyomány megszabta, hogy milyen nevet kaphat az első, második stb. fiú és lány. A másik, táblázatokkal is bemutatott megállapítás szerint a névöröklés aránya a XVII. század első felétől mindkét nemnél folyamatosan nőtt; a XX. század közepére a férfiaknál már meghaladta az 53%-ot, a nőknél azonban nem érte el a 27%-ot, vagyis a férfiak névadása jóval konzervatívabb a nőknél (50).

4. A becenevek tárgyalásakor (53–91) a szerző nem választja külön a két nem neveit, mivel alakítási módjaik azonosak. A vizsgálatban csak a keresztnévből vagy nem tulajdonnévből létrejött becenevek szerepelnek, mivel a más személynévfajtaból vagy köznévből származó, tréfás-gúnyos nevek névasszociációs indítékú ragadványnevek címszóval megtalálhatóak a korábbi, ragadványneves gyűjteményben.

A 60-as években az anyag tanúsága szerint a férfiak 65,64%-át szólították beceneven Kalotaszegen, a nőknek pedig 84,52%-át, ugyanakkor a női nevek megterheltebbek voltak a férfineveknél. A területi szempont alapján megállapítható, hogy férfi becenevből a Nádamentén volt a legtöbb, a nőknél viszont éppen itt használtak viszonylag kevesebb becenevet (54). A korcsoportok közötti különbségeket áttekintve mindkét nem esetében azt láthatjuk, hogy minél fiatalabbak alkotják a csoportot, annál többen viselnek benne becenevet. Ezt követően a szerző táblázatokban tekinti át, hogy az egyes neveknek hányféle beceneve használatos. Ezekben sajnálatos módon keverednek a keresztnévből lett és a becéző tartalmú közszavakból keletkezett becenevek (pl. *Öcskös*, *Babuci*). A szerző arra törekszik, hogy kimutassa, minél megterheltebb egy keresztnév, annál több becenev tartozik hozzá (56–60). Eközben azonban azt a látszatot kelti, mintha az említett közszói becenevek is egy-egy adott keresztnév becenevbokrához tartoznának; holott az *Öcsi*, *Öcsike*, *Öcskös* például az első 10 névből 9 mellett szerepel. E becenevek tehát nem az egyes nevekhez, hanem az azokat viselő személyekhez tartoznak. Annak, hogy az adott személyt beceneven szólították, valóban lehet oka keresztnévének nagy megterheltsége, de azt, hogy éppen az *Öcsi* stb. becenevet használták, inkább a névviselők családban elfoglalt pozíciója motiválhatta, ami pedig teljesen független a keresztnévtől.

Ezek után a szerző megvizsgálja, hogy a vezető keresztnévek egyes becenevei milyen pozíciószámokon állnak az egyes tájegységeken (61–5), majd külön térképet közöl a tájegységekre jellemző *Kis-/Kicsi*-előtagú becenevek területi megoszlásáról (66). Ezt követi a becenevek alakulásmódjainak áttekintése. A szerző HAJDÚ MIHÁLY „Magyar becézőnevek (1770–1970)” című monográfiája alapján rendszerezte saját gyűjteményét, remekül kihasználva a két névanyag összevetésének lehetőségét is (67–85). Az alfejezetet a becenevek életszakaszonkénti előfordulásának, funkciójának és hangulatának vizsgálata, a névdivat változásának megfigyelése zárja (86–91).

5. A 60-as évekbeli állapotok bemutatását a XVI–XIX. századi előzmények áttekintése követi (92–110). A SZABÓ T. ATTILA által gyűjtött okleveles anyag időbeli megoszlását és adatmennyiségét tekintve is igen heterogén. A XVII–XVIII. századból több adat van, ezért ezeket 50 éves szakaszokra bontva tárgyalja a szerző, szemben a másik két, egészen tárgyalt századdal. Egyes összefrások felsorolják a gyerekeket is a korukkal együtt, mások nem, ráadásul női neveket – ahogyan az történeti források esetében megszokott – alig öriztek meg. Mindezek miatt a statisztika és a gyakorisági sorrend, mint a

szerző megjegyzi, csak hozzávetőleges lehet; arra azonban mindenképp elegendő, hogy megfigyeljük rajta, hogyan szürkült el fokozatosan a férfinévállomány az apa keresztnévének öröklése miatt.

Becenévre a korpuszban csak a XVII. századtól vannak adatok. Az életkor megjelölése lehetővé teszi, hogy nyomon kövessük egyes becenevek divatjának változását. Ennek köszönhető például az az érdekes megállapítás, hogy az *István* becézései közül a XVIII. századig az *Istók* volt a leggyakoribb, akkor azonban az először a XVII. században feltűnő *Pista* mögé szorult, a XX. századra pedig szinte teljesen eltűnt (102–3).

6. Az előzmények után a 60-as évek óta történt változásokról olvashatunk az 1988–1992 között született korosztály neveit tárgyaló fejezetben (111–23). A négy falu 6–8. osztályos tanulói által kitöltött kérdőívek feldolgozásából kitűnt, hogy a férfinevek jóval hagyományörzőbbek. A legújabb tendencia Kalotaszegen az általános magyar névdivathoz való alkalmazkodás. Ennek eredményeképpen egyes hagyományos nevek (pl. *Márton, György, Borbála*) szinte teljesen visszaszorultak, s helyettük számos, a tájegységen újkán számító név került be a névállományba (pl. *Botond, Loránd, Emőke, Kornélia*).

Csak ebből az időszakból van adat a kettős keresztnévadásra. A fiúknak 39, a lányoknak pedig több mint 57%-a visel kettős keresztnévet, vagyis Kalotaszegen ma kifejezetten gyakorinak mondható ez a névadási gyakorlat.

A beceneveket végignézve a szerző megállapítja, hogy alakulásmódjuk kevésbé változatos, mint korábban. Az újabb nevek névbokra nem kisebb a régebben meglévőökénél, egyes nagy hagyományú nevekhez (pl. *Anna*) tartozó becenevek száma azonban jelentősen csökkent (122).

7. A nevek feldolgozását 195 lapnyi táblázatos adattár követi. Ebben a 60-as években gyűjtött törzsanyag keresztnév- és beceneveit találhatjuk meg, nemek szerint elkülönítve, gyakorisági sorrendben, nemzedékekre bontva; először az egész vidékre, majd a négy kisebb tájegységre, végül az egyes településekre vonatkoztatva. Ennek köszönhetően pontos képet kaphatunk a feldolgozásban nem tárgyalt nevek bármelyikének helyzetéről, kalotaszegi népszerűségéről, s fogalmat alkothatunk arról az óriási vállalkozásról is, amelynek eredményeképpen e monográfia megszületett. E hatalmas anyag mellett a kötetet még számtalan táblázat, grafikon, diagram és térkép teszi szemléletessé; ezek segítségével a különben száraznak tűnő adathalmaz helyett a szerző érzékletes képet nyújt számunkra a kalotaszegi keresztnév- és becenevállomány időbeli, illetve területi változásairól és változatairól. Munkájának önállóan is van létjogosultsága, hiszen a magyar névtudományban még mindig sajnálatosan kevés az egy-két falunál nagyobb terület keresztnév- és beceneveit feldolgozó, több évszázadot felölelő értekezés. Külön öröm tehát, hogy e mű nem áll légiüres térben: megjelenésének köszönhetően immár teljessé vált a „kalotaszegi hármás”.

SLÍZ MARIANN